

De keizers van Rome... en hun vrouwen

Recensie

Barry Strauss, *Van Augustus tot Constantijn. De geschiedenis van het Romeinse rijk aan de hand van tien keizers* (Utrecht: Omniboek, 2021), 384pp. ISBN 9789401918022.

De Romeinse keizertijd spreekt nog altijd tot de verbeelding. Talloze werken beschreven al uitvoerig de heerschappijen van de grote machthebbers van het begin van onze jaartelling. Met *Van Augustus tot Constantijn* schaart ook de Amerikaanse oudhistoricus Barry Strauss zich hieronder. De tien keizers die hij in dit werk bespreekt zijn de *usual suspects*, maar toch weet Strauss een eigen draai te geven aan de bespreking van hun heerschappij.

De tien biografieën vormen elk een apart hoofdstuk binnen het vrij omvangrijke werk. Een epiloog beschrijft aan de hand van de latere hoofdstad Ravenna hoe het de Romeinse keizers verging in de twee eeuwen na de dood van Constantijn. De hoofdstukken zijn in omvang naar verhouding gelijk. Augustus krijgt net iets meer aandacht dan de negen overige keizers, maar dat is begrijpelijk, gezien zijn belangrijke rol als vormgever van het Romeinse keizerschap. In de zeven daaropvolgende hoofdstukken toont Strauss voor elk van de beschreven keizers hoezeer zij al vóór hun keizerschap verweven raakten met het keizerlijke systeem. Elk van deze keizers speelde immers als lid van de keizerlijke familie of als generaal al een rol – de een weliswaar prominenter dan de ander – in het beleid van zijn voorgangers. Deze verwevenheid zorgt voor een mooie samenhang tussen de hoofdstukken. Omdat Strauss tussen hoofdstuk 8 (Septimius Severus) en 9 (Diocletianus) een sprong maakt van acht decennia, staan de laatste twee hoofdstukken over Diocletianus en Constantijn

nogal op zichzelf. Straus weet dit echter deels te compenseren met enkele rake vergelijkingen tussen deze keizers en hun voorgangers uit de eerdere hoofdstukken.

Toch zorgt de sprong die Strauss maakt voor een zekere disbalans in zijn boek, omdat daarmee de aandacht voor de keizers van de derde eeuw gering is. Septimius Severus (r. 193-211 – hoofdstuk 8) en Diocletianus (r. 294-305) krijgen weliswaar ieder een eigen hoofdstuk, maar zij moeten het doen met de kortste hoofdstukken uit het boek. Daar komt nog eens bij dat enkele van de keizers tussen Severus en Diocletianus in sneltreinvaart de revue passeren in deze hoofdstukken. Met zijn relatief uitgebreide aandacht voor de keizers van de eerste twee eeuwen volgt Strauss veel van zijn voorgangers. Dit heeft waarschijnlijk als reden dat er voor de derde eeuw een relatief gebrek is aan betrouwbare bronnen. Toch moet Strauss zich ook voor Hadrianus (r. 117-138) veelal beroepen op de *Historia Augusta*, een vierde-eeuws werk waarvan de betrouwbaarheid sterk ter discussie staat. Het zou daarom voor de balans en volledigheid van het boek goed zijn geweest ook een van de vele crisismanagers van de derde eeuw te behandelen. Ook over bijvoorbeeld de keizers Gallienus en Aurelianus is immers genoeg bekend om er uitvoerige hoofdstukken over te schrijven.

Door tien hoofdstukken te wijden aan keizers waarover al boeken vol zijn geschreven wekt het boek in eerste instantie de indruk dat we hier te maken hebben met de zoveelste grote-mannengeschiedenis. Verfrissend is echter de aandacht die Strauss in elk hoofdstuk besteedt aan de vrouwen binnen de keizerlijke familie. Deze vrouwen waren vaak veel meer dan ‘vrouw/moeder/dochter van’, een gegeven waar Strauss meermaals terecht bij stilstaat. Een enkele keer schiet Strauss wat door in zijn ambitie om de keizersvrouwen uitvoerig te belichten. Zo is dit moeilijk te verbinden met de masculiene ideologie van Diocletianus’ Tetrarchie, waarin de keizersvrouwen het kind van de rekening waren. Strauss tracht hun rol ietwat geforceerd te belichten in een stuk dat mede daardoor eigenlijk vooral de Tetrarchie zelf belicht. Daarnaast rijst de vraag waarom geen van de keizerinnen een eigen hoofdstuk heeft gekregen, om daarmee de hierboven geschetste schijn te voorkomen. Een zelfstandige bespreking van een vrouw als Livia, die zowel onder Augustus als onder Tiberius een flinke vinger in de pap had, had prima dienst kunnen doen als een beschouwing van het vroege Principaat.

De aandacht voor keizersvrouwen is kenmerkend voor dit boek, en Strauss heeft daarnaast voor elk van zijn keizers een specifiek thema in petto. Deze thema’s vertegenwoordigen elk ofwel een ontwikkeling in het keizerschap zelf of grotere ontwikkelingen binnen het rijk. Zo staat voor Augustus, ‘de grondlegger’, logischerwijs de vormgeving van het Principaat centraal, wordt Hadrianus vanwege zijn vermeende interesse in het oosten als ‘de Griek’ bestempeld, en gaat het hoofdstuk

over Constantijn vooral over de politisering van het christendom. De verschillende thema's die Strauss heeft gekozen zorgen ervoor dat elk hoofdstuk het keizerschap of het rijk op een andere manier belicht. Wel vervalt de auteur door de gekozen thema's vaak in nogal clichématige benaderingen van enkele keizers. Soms vloeien deze voort uit het overgeleverde bronmateriaal voor een keizer, zoals bij Marcus Aurelius en zijn filosofische bespiegelingen. In andere gevallen sippelen echter moderne stereotyperingen door, zoals het geval is bij de nadruk op de vermeende Afrikaansheid van Septimius Severus. Strauss toont zich weliswaar bewust van imperialistische vooroordelen tegenover Severus (p. 272), maar ook zijn nadruk op de etniciteit en afkomst van deze keizer lijkt veel meer voort te komen uit hedendaagse maatschappelijke kwesties rond deze thema's dan uit het overgeleverde bronmateriaal.

Ook de nadruk op het religieuze beleid van Constantijn heeft een schaduwzijde: Strauss verliest daarmee uit het oog dat Constantijn het keizerschap niet alleen verchristelijkte, maar vooral ook op een volstrekt andere manier vormgaf dan zijn voorgangers. Hierbij maakte Constantijn zonder meer gebruik van christelijke elementen, maar niet minder belangrijk was zijn aandacht voor Romeinse (keizer)tradities alsook zijn hang naar Hellenistische invloeden. Constantijn was net als Augustus een keizer die zijn uitzonderlijke positie naar zijn hand zette. In zekere zin was 'Constantijn, de tweede grondlegger' daarom een passendere bestempeling geweest dan het wat clichématige 'Constantijn, de christen'. Het was bovendien een perfecte reden geweest om het boek te laten beginnen bij Augustus en te eindigen met Constantijn. De overweging achter die keuze blijft nu onderbelicht.

Van keizerportretten en -munten tot hun vele bouwwerken en eigentijdse bespiegelingen op de keizers en het rijk: Strauss beroept zich op een grote verscheidenheid aan bronnen. Hij geeft daarmee een rijkgeschakeerd beeld van hoe de Romeinse Keizertijd aan ons is overgeleverd. Bovendien is zijn beschrijving van enkele portretten en bouwwerken uitvoerig en gedetailleerd. Zo gedetailleerd zelfs dat de uitgever het schijnbaar niet nodig achtte de beschrijvingen te koppelen aan afbeeldingen: de selectie afbeeldingen in het midden van het boek oogt wat willekeurig. In het gebruik van de bronnen is Strauss over het algemeen kritisch en maakt hij doorgaans een duidelijk onderscheid tussen feit en achterklap. Toch blijkt uit enkele hoofdstukken een zekere bewondering voor de beschreven keizer, wat zich bijvoorbeeld uit in een wat te onkritische benadering van Constantijn. Ook wordt een hele reeks aan keizers en keizersvrouwen op basis van hun (munt-)portretten als 'knap' betiteld, zonder daarbij genoeg rekening te houden met de idealiserende stijl van dergelijke bronnen.

Het boek is een vertaling van de in 2019 verschenen Engelstalige versie. Strauss' achtergrond blijkt vooral uit een aantal vergelijkingen met Amerikaanse historische figuren of culturele uitingen. Deze zijn echter terecht over het algemeen als bekend genoeg verondersteld om ook in de Nederlandse vertaling op te nemen. Het origineel heette volgens de achterflap te lezen 'als een script van *Game of Thrones*', maar de vertaling is toch een stuk minder vlot. Dit komt vooral doordat de vertaler ervoor heeft gekozen om Strauss vrij letterlijk te volgen, met meer dan eens anglicismen en kromme vertalingen als gevolg (bv. p. 42: 'superbe generaal'; p. 90: 'volbloed imperialist'; p. 95: 'instigatie'; p. 238: 'om de zaken nog erger te maken'). Soms vermijdt de vertaler bewust letterlijke vertalingen, wat vragen opwerpt. Om 'slave' bijvoorbeeld te vertalen met het correcter geachte 'slaafgemaakte' brengt kromme grammaticale constructies met zich mee als 'vrijgelaten slaafgemaakten' (p. 289). Bovendien kan men zich bij een keuze als deze afvragen waarom een door de vroege christenen bedachte denigrerende term als 'heiden' wel kan worden gebruikt, maar dat is wellicht voer voor bredere discussies over taalgebruik in historische beschouwingen.

Van Augustus tot Constantijn is een gedetailleerde reeks keizersbiografieën, waarin de verschillende thema's die de keizers krijgen toebedeeld elk hoofdstuk een geheel eigen karakter geven. De aandacht voor keizersvrouwen is verfrissend in dit genre, al is het jammer dat de auteur er niet voor heeft gekozen een van deze vrouwen ook daadwerkelijk centraal te stellen in een eigen hoofdstuk. Daarnaast komt de vaak wat te directe vertaling de leesbaarheid van dit vrij omvangrijke werk niet ten goede. Wie zoekt naar een Nederlandstalige inleiding in de Romeinse keizertijd in een beknopter en mooier proza, kan daarom wellicht beter terecht bij werken als *Keizers sterven niet in bed* van Fik Meijer of *Romeinse keizers: de macht van het imago* van Olivier Hekster.

Sven Betjes
sven.betjes@ru.nl

